

Ігор Ковтун

ПРО “ОНТОЛОГІЧНЕ” ПІДҐРУНТЯ ПОНЯТТЯ БУТТЯ

Із розвитком наукового пізнання суттєво змінюються, розширюються і ускладнюються уявлення про буття, матерію, рух, простір і час, через це у XXI ст. ці проблеми стали досить актуальними і викликають зацікавленість у багатьох дослідників. У статті автор також намагався глянути на них через призму “онтологічності”, намагаючись розкрити сутності властивостей і форм буття, культурно-практичне їх опанування.

Ключові слова: онтологія, буття, філософська категорія, матерія, рух, простір, час, онтологічний поворот.

Kovtun I. On the “ontological” foundation concept of being

With the development of scientific knowledge dramatically changing, expanding, and compounded ideas about life, matter, motion, space and time, because it is in the XXI century these issues were quite relevant and generates interest in many researchers. The article also tried to look at them through the prism of “ontology” trying to uncover the essence of the properties and forms of life, culture and practice their mastery.

Key words: ontology, being, philosophical category, matter, motion, space, time, ontological turn.

Ковтун И. Об “онтологическом” подпочвенном понятии бытия

С развитием научного познания существенно изменяются, растроятся и усложняются представления о бытии, материи, движении, пространстве и времени, поэтому в XXI веке эти проблемы стали актуальными и вызывают интерес многих исследователей. В данной статье автор также пытался взглянуть на них сквозь призму “онтологичности” и раскрыть суть особенностей и форм бытия, культурно-практическое овладение ими.

Ключевые слова: онтология, бытия, философская категория, материя, движение, пространство, время, онтологический поворот.

Проблема дослідження поняття “буття” у філософсько-онтологічній площині має довготривалу історію. Проте, незважаючи на це, у визначенні феномену буття є ще чимало аспектів, над якими б’ється сучасна філософська думка. Особливої уваги ця проблема досягла

саме сьогодні в ХХІ ст., коли намагаються досягнути характер існуючого, спосіб цього існування, його форми, внутрішню структуру цих форм, особливості їх зв'язування між собою. Оскільки сьогодні і далі не існує єдиного розуміння справжнього буття, онтологія виокремлює й співвідносить розмаїття його структурних рівнів, намагається досягнути його нескінченності і вічності.

Через це у різні періоди виникало одне і те саме питання: що означає поняття “буття”? Філософія як наука дає найбільш узагальнене знання про те, що існує. Тож і філософське усвідомлення світу ґрунтується на узагальненому, абстрактному, теоретичному відображенні дійсності. Таке відображення відбувається з допомогою найбільш загальних понять, категорій. Найбільш загальною категорією філософії (при тому будь-якої за напрямом) є найдавніше поняття “буття”.

Буття – філософська категорія, яка не має єдиного трактування і означає:

- 1) все те, що ми бачимо, що реально існує;
- 2) все те, що ми бачимо, але воно є у дійсності;
- 3) все те, що є уявним, нереальним;
- 4) реальність, яка існує об'єктивно, незалежно від свідомості людини;
- 5) загальний спосіб існування людини, суспільства.

На думку багатьох вчених, поняття “буття”, взагалі, це найвище і найзагальніше поняття, яке розуміли по-різному. Так, Гегель (1770-1831) стверджував, що “*esse est percipi*”, тобто, що уся реальність буття полягає тільки в області мислення. Спенсер (1820-1903) пояснював, що лишень “*sensibile est cognoscibile*”, і є смислове буття, як потрібно поняття витиснути у чисто матеріальні межі. Це дві різні точки зору. А втім, існує посередня точка зору, оперта на нашому внутрішньому і зовнішньому досвіді, яка доводить, що за своєю природою буття не є ані надумане, ані ненадумане, але індиферентне (безстороннє) щодо одного чи другого положення, у якому воно може знаходитися...” [1, с. 9].

Виходячи з тих суджень, можемо сказати, що основними формами буття є: буття речового, матеріального; буття суб'єктивного ідеально-го; буття біологічного (живого); буття соціального (суспільного).

Йоган Готліб Фіхте (1762-1814) стверджував, що філософія може розвиватися лише двома шляхами: перший – від речей до ідей; другий – від ідей до речей. Перший шлях він назвав “догматизмом”, другий – “ідеалізмом”. Це є постановка основного питання будь-якої філософії, а саме: як йти в філософії – від речей до ідей, чи від ідей до речей [2, с. 104].

Матеріальне – філософська категорія, яка дає уявлення про фунда-

ментальну ознаку буття, а саме про його об’єктивне існування, незалежне від людської свідомості, її життєдіяльності.

Ідеальне – це філософська категорія для позначення суб’єктивного, образного нематеріального відображення дійсності у людській свідомості, яке дає уявлення про суттєву відмінність між образом і об’єктом, який відображається.

Категорія “ідеальне” має принаймі чотири значення у філософії:

- 1) ідеальне, що існує як результат інтелектуальної діяльності людини;
- 2) ідеальне як найдосконаліше, як ідеал;
- 3) ідеальне як результат ідеалізації об’єкта у людській пізнавальній діяльності;
- 4) ідеальне як об’єктивний феномен, незалежний від людини, її свідомості.

У найдавніших філософів античності вже була думка про першооснову всього існуючого. Про це першими заговорили мислителі античності: Фалес (640-560 до н. е.), Геракліт (540-475 до н. е.), Демокрит (460-370 до н. е.), Анаксімен (бл. 585-525 до н. е.).

Філософ XVII століття Френсіс Бекон (1561-1626) розмірковував про те, що “...древні уявляли собі першу матерію як таку, що має форму і якість, а не як абстрактну, тільки можливу і безформну...”, тому “...в той час ще не настало царство “категорій”, де б абстрактне начало могло укритися під захистом категорій субстанції, і тому ніхто не насмівся придумати цілком уявлювану матерію, а за начало приймалося тільки те, що могло б бути сприйнято почуттям...” [3, с. 305].

У той же час вже учень Фалеса – Анаксимандр (бл. 610-540 до н. е.) першим дійшов висновку, що усі ці речі – вода, повітря, вогонь – повинні бути єдиними та мати загальну першооснову. Насправді це була перша спроба дати узагальнене уявлення про першооснову всього, що існує, спроба категоріального визначення поняття матерії.

Пізніше Аристотель (384-322 до н. е.) вважає матерію як філософську категорію, яка не має конкретних ознак і є результатом абстрактного мислення людини.

Отже, поняття матерії філософи пов’язували не з конкретними її властивостями, а з чимось загальним, абстрактним, безмежним. Проте не всі філософи поділяли таке уявлення про поняття матерії. Англійський філософ, єпископ Берклі (1685-1753) виступив з різкою критикою уявлення про матерію як про абстрактне поняття. Він проводив боротьбу проти матеріалізму тому, що був філософом-ідеалістом, його сан спростовував матеріалізм, оскільки визнання матерії не залишало місця для Бога як творця всього існуючого.

“Матерія, – писав Енгельс (1820-1895), – є чисте творіння думки і абстракція. Ми відхиляємося від якісних відмінностей речей, коли об’єднуємо їх під поняттям матерії. Матерія, як така, не є чимось чуттєво існуючим” [4, с. 290].

Таким чином, поняття матерія вироблено у філософії для позначення об’єктивної реальності, яка дається людині у людських відчуттях. Це і є змістом такої філософської категорії, як матерія. Постає питання, а у яких видах зустрічається матерія як конкретна об’єктивна реальність?

Існують такі види матерії:

1) речовинні види (речовина). Речовина – матеріальне утворення, яке складається з елементарних частинок, які мають масу спокою;

2) неречовинні види матерії – (поле) – неречовинні види матерії не мають маси спокою і володіють нескінченним числом ступенів свободи; антиречовинні види матерії (антиречовина). Антиречовина – матерія, що складається з античастинок.

У філософії розглядаються такі структурні рівні види матерії: неорганічний рівень – мікросвіт, макросвіт, мегасвіт; органічний рівень – організменний, недорганізменний рівні матерії (організменний рівень – клітина, надорганізменний рівні матерії (організменний рівень – клітина, надорганізменний – біосфера (зона активного життя), біоциноз (“живий комплекс”, сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, що населяють певну ділянку суші чи водоймища); слід підкреслити, що матерію як поняття не можна ототожнювати з конкретними її видами. Тому що матерія як поняття – це найбільш загальне, а конкретний вид матерії – це окреме; матерія як поняття сприймається органами відчуття людини. Тож матерія як поняття у філософії визначається не щодо її конкретних видів, а щодо відчуттів людини, її свідомості.

Отже, логічне визначення поняття матерії можна дати лише стосовно людини, її свідомості, відчуттів, а саме: матерія є філософська категорія для позначення об’єктивної реальності, яка існує незалежно від людини та її свідомості і відображається з допомогою її відчуттів. Рух – спосіб існування матерії. З точки зору філософії, матерія не виникає і не зникає, вона не може перетворюватися в ніщо, кількість і якість матерії залишаються стабільними. Рух – це фактично абсолютна величина. Спокій, стабільність речей – відносна. У русі предмет, річ виникає, стає. Нема жодного виду матерії, яка б не знаходилася у русі. Рух – це спосіб існування матерії. Рух – суперечливе явище. Щось рухається лише тоді, коли воно знаходиться в даному місці і одночасно в ньому не знаходиться. По суті, рух – це сама існуюча суперечність. У філософії розрізняють п’ять основних форм руху матерії:

- 1) механічна форма руху (дія – протидія; притягання – відштовхування тощо);
- 2) фізична форма руху (наприклад, симетрія – антисиметрія);
- 3) хімічна форма руху (розкладання – з’єднання);
- 4) біологічна форма руху (асиміляція – дисиміляція);
- 5) соціальна форма руху (соціальні суперечності; боротьба інтересів різних соціальних груп тощо).

Простір і час як форми існування матерії. Рух матерії відбуваються у певному просторі і часі.

Простір – форма існування (буття) матерії, яка характеризується, двома суттєвими моментами, а саме: протяжністю матеріальних об’єктів та їх взаємодією. Тобто простір існує лише тоді і в тому зв’язку, коли є матеріальні об’єкти. Особливістю простору як філософської категорії є його тримірність, бо такі виміри мають матеріальні об’єкти.

Час – теж форма існування матерії. Категорія “час” відображає тривалість існування матеріальних об’єктів і послідовність їх зміни. Особливістю часу є те, що він незворотній, його повернути назад неможливо.

Отже, змістом простору і часу як загальних форм існування матерії є матеріальні об’єкти. Простір і час – форми буття матерії, змістом є сама матерія, її конкретні види.

Спільними моментами для простору і часу, як філософських категорій, є те, що вони: а) об’єктивні (існують незалежно від людини, її свідомості); б) пізнавальні (є об’єктами вивчення).

Простір і час як філософські категорії та простір і час як природничо-наукові поняття – це не одне і теж. Перші найбільш загальні, стабільні, абстрактні поняття.

Другі змінні, відносні, нестабільні. Простір і час як природничо-наукові поняття змінюються з розвитком наукових уявлень про матеріальні об’єкти.

Ньютон (1643-1727) вважав простір незмінним, абсолютним. На його думку, простір – це щось подібне до порожньої кімнати, у яку можна внести меблі, винести їх, а простір при цьому залишається без змін.

З часом твердження Ньютона про незмінність простору як природничо-наукового поняття було спростовано німецьким математиком Риманом (1826-1866).

Простір і час, як відомо, існують незалежно від людини, її свідомості. Вони об’єктивні за своєю природою. Разом з тим, їх сприйняття не позбавлено і суб’єктивних моментів. Це виявляється в тому, що: а) протяжність матеріальних об’єктів відображається у людській свідомості не завжди адекватно; б) час може протікати по-різному –

або швидше, або повільніше. Все залежить від суб'єктивних відчуттів людини, її захопленості, уваги, інтересу. Відомий російський художник Рєпін (1844-1930) так захоплювався малюванням своїх картин, що цілу добу міг не виходити з майстерні.

Таким чином, як вже було сказано, проблема розуміння буття сьогодні – це не лише існуюча поряд з іншими чи оновлена сфера філософських досліджень.

Розрізнення буття і небуття взагалі створює ґрунт для філософського мислення. Через це онтологія є основа і душа філософії взагалі, а “онтологічний зворот”, тобто відродження у філософії онтологічної проблематики має загальнофілософське та загальносвітоглядне значення.

Сучасна проблематика поняття буття у сучасній філософській свідомості змінює лице цієї свідомості. Примат філософської онтології означає змінення моральної світоглядної духовної настанови сучасного філософського мислення.

Отож, онтологічний поворот робить філософію мисленням, що відбувається в самому житті і залежить, на думку Г. Гачева, від нижнього народу, від “національного образу світу”, тобто того “мережива координат”, яким цей народ сприймає світ, тому перед кожним народом вибудовується “порядок” буття, кожен народ має свій особливий “ракурс”, який постає перед ним буття. Водночас кожний ракурс має виразний загальнолюдський зміст, який уможливує порозуміння між представниками різних культур, а також живить надію порозумітися навіть у разі зустрічі з інопланетянами. [5]

Література:

1. Козовик І. Онтологія / І. Козовик. – Івано-Франківськ: Гостинець, 1996. – С. 9.
2. Фихте И. Г. О назначение учёного / И. Г. Фихте. – М. : Ладомир, 1935. – 280 с.
3. Бекон Ф. Сочинение в 2 т. / Ф. Бекон. – М. : Мисль, 1972. – Т. I. – 305 с.
4. Енгельс Ф. Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори – Т. 21. – К. : Політвидав України, 1990. – С. 290-292.
5. Гачев Г. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М. : Сов. писатель, 1985 – 345 с.

Стаття рекомендована до друку ухвалою кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету, протокол № 5 від 14.12.2010 року